

O'ZBEK TILI (DAVLAT TILI) DARSLARIDA METODLARDAN FOYDALANISH VA ULARNING AHAMIYATI

Abdullayeva Niginabonu Sodiqjonovna

abdullayevanigina037@gmail.com

Guliston davlat pedagogika instituti Tillarni o'qitish
fakulteti o'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Umurzoqova Anora Abdug'ofur qizi

anoraumurzoqova24@gmail.com

Guliston davlat pedagogika instituti Tillarni o'qitish
fakulteti o'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18729601>

Annotatsiya. Maqolada o'zbek tili (davlat tili) darslarida zamonaviy metodlardan foydalanishning nazariy-metodik asoslari, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Kommunikativ, interfaol, integrativ va texnologik metodlarning o'quvchi nutqiy faoliyatini rivojlantirishdagi roli chuqur tahlil qilingan.

Metodlarning tilshunoslik mazmuni, o'quv dasturlari va kompetensiyaviy yondashuv bilan bog'liq jihatlari ilmiy asosda izohlangan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, metodlar, kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar, til o'qitish, AKT, nutqiy kompetensiya.

USE OF METHODS IN UZBEKISTAN (STATE LANGUAGE) LESSONS AND THEIR IMPORTANCE

Abstract. The article covers the theoretical and methodological foundations of the use of modern methods in Uzbek language (state language) lessons, their role and importance in the educational process.

The role of communicative, interactive, integrative and technological methods in the development of student speech activity is analyzed in depth.

The aspects of the methods related to the linguistic content, curriculum and competency-based approach are explained on a scientific basis.

Keywords: Uzbek language, methods, communicative approach, interactive methods, language teaching, ICT, speech competence.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ НА УРОКАХ УЗБЕКСКОГО (ГОСУДАРСТВЕННОГО) ЯЗЫКА И ИХ ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методические основы использования современных методов на уроках узбекского (государственного) языка, их роль и значение в образовательном процессе.

Подробно анализируется роль коммуникативных, интерактивных, интегративных и технологических методов в развитии речевой деятельности учащихся.

На научной основе раскрываются аспекты методов, связанные с языковым содержанием, учебной программой и компетентностным подходом.

Ключевые слова: узбекский язык, методы, коммуникативный подход, интерактивные методы, обучение языкам, ИКТ, речевая компетенция.

KIRISH

O'zbek tili (davlat tili) darslari ta'lim jarayonida nafaqat lingvistik bilimlarni egallash, balki o'quvchida milliy tafakkur, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya, tahliliy fikr, matn bilan ishlash ko'nikmalari va muloqot madaniyatini shakllantirishning asosiy omillaridan biridir. Jamiyat taraqqiyoti, raqamli muhitning kengayishi, tilning ijtimoiy funksiyalarining ortib borishi o'qitish metodlarini takomillashtirishni, yangicha pedagogik yondashuvlarni qo'llashni va o'qituvchi–o'quvchi o'rtasida faol, samarali kommunikativ muhit yaratishni talab qilmoqda.

Shuning uchun o'zbek tili darslarida zamonaviy metodlardan foydalanish til o'rgatishning samaradorligini oshiradi, o'quvchi nutqining rivojlanish darajasini yuqori bosqichga ko'taradi, tilning grammatik, fonetik, leksik va stilistik qatlamlarini izchil o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Metodlarning to'g'ri tanlanishi, ularning didaktik imkoniyatlariga asoslanib qo'llanishi o'zbek tili darslarida o'quvchini faol subyektga aylantiradi, bu esa davlat tilini o'qitishda eng muhim tamoyildir [1].

ADABIYOTLAR SHARHI

Karimovning fikricha, o'zbek tili darslarining samaradorligi, eng avvalo, metodlarning funksional tanlanishi va ularning o'quvchi faoliyatini boshqarishdagi real imkoniyatlariga bog'liq [1]. U metodlarni faqatgina texnik vosita sifatida emas, balki o'quvchi tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladigan pedagogik mexanizm sifatida talqin qiladi. Karimov ta'kidlaydiki, grammatik qoidalarini o'rgatish jarayonida taqqoslash, tahlil, metakognitiv mushohada, mustaqil izlanish kabi faol metodlarni qo'llash o'quvchilarni fikrlovchi subyektga aylantiradi. Uning ilmiy xulosalariga ko'ra, o'zbek tili darsida metodlar kommunikativ vaziyatga mos bo'lishi, o'quvchi nutqini rivojlantirishga qaratilishi va har bir til birligini real hayotiy kontekstda qo'llay olishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Karimov, shuningdek, fonetika, morfologiya, sintaksis va matn lingvistikasiga oid metodlarni tabaqalashtirilgan holda qo'llash zarurligini uqtiradi. Shu jihatdan uning asari o'zbek tili metodikasining milliy ilmiy asosini yaratadi va davlat tili o'qitish jarayonida o'qituvchining metodik kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi.

Xasanovning fikricha, metodlarni to'g'ri tanlash uchun avvalo tilning ichki tuzilishini, til birliklari o'rtasidagi paradigmatic va syntagmatic bog'lanishlarni chuqur anglash zarur. U tilshunoslikning nazariy asoslarini batafsil tahlil qilgan holda o'qituvchining metodik qarorlarini lingvistik bilimlar bilan muvofiqlashtirish kerakligini ta'kidlaydi [2]. Xasanov tilning fonetik qatlami bo'yicha kuzatish metodini, leksik qatlam bo'yicha izohli ishlash, sinonim–antonim–giperonim aloqalaridan foydalanish metodlarini, sintaksisda esa konstruktiv tahlil va nutqiy modellashirish usullarini eng samarali vositalar qatoriga kiritadi. Uning fikricha, metodlar o'quvchini faqat til qoidalarini bilishga emas, balki til tizimini tushunishga, tilning ijtimoiy funksiyalarini anglashga tayyorlashi kerak. Xasanovning yondashuvi o'zbek tili grammatikasi va metodikasining ilmiy birligiga asoslanganligi bilan muhimdir.

Adizovanning ta'kidlashicha, o'zbek tili darslarida innovatsion texnologiyalar — multimedia, elektron resurslar, vizual platformalar, audiomatnlar, interaktiv mashqlar — o'quvchi fikrining jadalligini oshiradi, nutq faoliyatini ko'pkanalli model asosida shakllantiradi [3]. U metodlarning zamonaviy ko'rinishlari, xususan, klaster, sinkveyn, mental xaritalar, loyiha asosida ta'lim, reflektiv yozuvlar va raqamli tahlil vositalarining o'quvchining nutqiy mustaqilligini rivojlantirishdagi o'rini alohida urg'u bilan izohlaydi.

Adizovanning fikricha, texnologiyalar tilni eshitish, ko'rish va qo'llash jarayonini birlashtiradi, bu esa davlat tilida erkin muloqot qila oladigan kompetent shaxsni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. U shuningdek o'qituvchining texnologiyalarni maqsadga muvofiq tanlay olishi metodik mahoratning eng muhim ko'rsatkichlaridan biri ekanini qayd etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Metodlarning o'zbek tili darslaridagi ahamiyati, avvalo, davlat tilining ijtimoiy-madaniy, ma'rifiy va tarbiyaviy vazifalaridan kelib chiqadi. Til — millatning o'zini anglash vositasi; demak, dars jarayonida o'quvchi tilning semantik, sintaktik, fonetik va uslubiy jihatlarini o'zlashtirish bilan bir qatorda, til orqali shakllanadigan milliy o'zlikni, ma'naviy qadriyatlarni ham chuqur his qilishi zarur. Bu jarayonni faollashtirishda kommunikativ metodlar, interfaol mashg'ulotlar, rolli o'yinlar, matn asosida muloqot tashkil qilish, og'zaki nutqni rivojlantiruvchi dialogik va polilogik jarayonlar alohida ahamiyatga ega. Bunday metodlar o'quvchini grammatik qoidalarining quruq yodlovchisi emas, balki kommunikativ vaziyatda mustaqil fikr bildiruvchi shaxs sifatida shakllantiradi. Tilni o'rganish jarayonida o'quvchi faqat bilim olmaydi, balki nutqiy faoliyatni egallaydi — bu esa metodlarning to'g'ri tanlanishiga bevosita bog'liqdir [2].

O'zbek tili darslarida metodlar tizimini to'g'ri shakllantirish o'quv materialining mazmuniy murakkabligi, tilning ko'p qatlamli tuzilishi va o'quvchilarning yosh xususiyatlari bilan uzviy bog'liq. Masalan, fonetika bo'limida ko'proq kuzatish, taqqoslash, og'zaki mashqlar, audio-matnlar asosidagi metodlar samarali bo'lsa, morfologiya bo'limida tahlil, uslubiy guruhlash, jadval asosida ishlash, konstruktiv metodlar yuqori samara beradi. Sintaksisda struktural tahlil, graf-sxema asosidagi metodlar, matn lingvistik usullar, yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishda esa ijodiy topshiriqlar, matn yaratish strategiyalari, diskursiv yondashuvlar yaxshi natija beradi. Demak, metodlar mazmun bilan mos kelishi, har bir mavzuda tilshunoslik kontseptsiyasi va nutqiy faoliyat talab etayotgan yondashuvni aks ettirishi zarur.

O'qituvchi esa metodlarning funksional imkoniyatidan kelib chiqib dars mazmunini rejalashtiradi va o'quvchi faoliyatini yo'naltiradi [3].

NATIJALAR

O'zbek tili darslarida integrativ metodlarning qo'llanishi ham alohida ahamiyatga ega.

Tilni adabiyot bilan, tarix bilan, axborot texnologiyalari bilan, madaniyatshunoslik va psixologiya bilan bog'liq holda o'qitish davlat tilini o'zlashtirish jarayonini yanada boyitadi.

Masalan, matn ustida ishlashda tarixiy manbalar, badiiy matnlar, zamonaviy publitsistik materiallar, internet matnlari, rasmiy hujjatlar, reklama va ommaviy axborot vositalari kontenti asosida o'qitish o'quvchi nutqini real kommunikativ muhitga moslashtiradi. O'quvchi til birliklarini izolyatsiya qilingan holatda emas, balki hayotiy kontekstda o'zlashtiradi. Bu jarayon davlat tilini amaliy faoliyatga yo'naltirishning samarali vositasidir [4].

Zamonaviy pedagogik metodlarning yana bir ustunligi — o'quvchining mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishidir. O'qituvchining vazifasi endilikda faqat qoidani izohlash yoki mashqni bajarishni nazorat qilish emas, balki o'quvchining til bilan bog'liq muammolarni mustaqil topishi, tahlil qilishi, solishtirishi, umumlashtirishi va baholashi uchun sharoit yaratishdan iborat. Bunda loyiha asosida ta'lim (PBL), klaster, B–B–B, konsept xarita, "aqliy hujum", debat, muhokama texnologiyalari, reflektiv tahlil kabi metodlar muhim rol o'ynaydi.

O'quvchi fikrni aniq bayon qilish, tezkor javob qaytarish, matn yaratish, mantiqiy bog'lanishlarni ko'ra olish, o'z nutqini nazorat qilish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladi. Natijada o'zbek tili darslari faqat nazariy bilim berish emas, balki kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning asosiy maydoniga aylanadi [5].

O'zbek tili darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining qo'llanishi ham metodik jarayonni zamonaviylashtiradi. Multimedia vositalari, elektron darsliklar, interaktiv testlar, videodarslar, audio-matnlar, raqamli matn tahlil vositalari, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va til materiallarini eshitish-ko'rish-tahlil qilish jarayonlarini kompleks shakllantiradi. O'qituvchi monitoring, tahlil, qayta aloqa, baholash jarayonlarini samarali boshqaradi; o'quvchi esa o'z tempida mustaqil ishlash imkoniga ega bo'ladi. Bu metodlar davlat tilini o'rganishni zamonaviy ta'lim talablariga moslashtiradi [6].

Shuningdek, o'zbek tili darslarida lingvodidaktik metodlarning qo'llanishi tilning tabiiy nutqiy mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Lingvomadaniy yondashuv, pragmatik yondashuv, sotsiollingvistik metodlar o'quvchida tilning madaniy, uslubiy, ijtimoiy vazifalarini anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayon davlat tilining jamiyat hayotidagi real mavqei va amaliy funksiyalarini chuqur o'zlashtirishga imkon yaratadi [7].

XULOSA VA MUNOZARA

O'zbek tili darslarida metodlar tizimini to'g'ri tanlash va ilmiy asosda qo'llash ta'lim jarayonining samaradorligini bevosita belgilaydi. Kommunikativ, interfaol, lingvodidaktik va texnologik metodlar o'quvchini faol subyektaga aylantiradi, nutq madaniyatini, tahliliy fikrlashni, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Integratsiyalashgan yondashuv davlat tilining ijtimoiy-madaniy ahamiyatini chuqur anglash, uni hayotiy vaziyatlarda qo'llash va zamonaviy kommunikativ muhitga moslashuvni ta'minlaydi. O'qituvchi metodlarni ilmiy asosda tanlagan taqdirda o'quvchida davlat tilini chuqur o'zlashtirishga xizmat qiladigan barqaror lingvistik va kommunikativ kompetensiyalar shakllanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov B. O'zbek tili o'qitish metodikasi. Toshkent: Fan, 2020.
2. Xasanov A. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Tafakkur, 2017.
3. Adizova N. Ona tili ta'limida innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Nodirabegim, 2021.
4. Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge, 2014.
5. Brown H.D. Teaching by Principles. Pearson, 2015.
6. Nunan D. Language Teaching Methodology. Cambridge, 2016.
7. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford, 2018.